

دوره ۳ شماره ۴

زمستان ۱۳۸۶

مطالعات روان‌شناختی

دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی،

دانشگاه الزهرا

تاریخ دریافت مقاله: ۸۵/۰۸/۲۴ تاریخ بررسی مقاله: ۸۵/۰۹/۱۲ تاریخ پذیرش مقاله: ۸۶/۰۳/۱۰

بررسی کیفی نقش عملکرد خانواده در بروز رفتارهای مخاطره آمیز نوجوانان

دکتر زهره خسروی*

دانشیار دانشگاه الزهرا

دکتر علیرضا کیامنش

استاد دانشگاه تربیت معلم تهران

دکتر شکوه السادات بنی‌جمالی

استادیار دانشگاه الزهرا

زهرا نیک منش

دانشجوی دکتری روان‌شناسی عمومی

چکیده:

در این مطالعه عملکرد خانواده در پیشگیری و یا بروز رفتارهای مخاطره آمیز در نوجوانان به شیوه کیفی مورد بررسی قرار گرفت. جهت انجام پژوهش، ۲۰ دانش‌آموز از دبیرستان‌های دخترانه و پسرانه شهر زاهدان به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از مصاحبه سازمان‌یافته در محورهای رفتار مخاطره آمیز، عملکرد خانواده، ساخت خانواده و وضعیت اقتصادی (به عنوان متغیر اثرگذار) استفاده شد. جهت اطمینان از صحت اطلاعات جمع‌آوری شده، علاوه بر دانش‌آموز، با والدین و اولیاء مدرسه نیز مصاحبه انجام گرفت.

تحلیل داده‌ها نشان داد که ابعاد مختلف عملکرد خانواده و ساخت خانواده در دو گروه دارای رفتار مخاطره آمیز شدید و رفتار مخاطره آمیز خفیف متفاوت بود. بررسی نقش جنسیت، اهمیت روابط گرم همراه با پذیرش، داشتن الگوی مثبت و مؤثر برای دختران و کنترل مؤثر برای پسران را به عنوان عامل محافظتی نشان داد.

کلید واژه: نوجوان، رفتار مخاطره آمیز، عملکرد خانواده، ساخت خانواده.

* نویسنده مسئول Zohreh-Khosravi@yahoo.com

مقدمه

تغییرات روانی - اجتماعی، شناختی و بیولوژیکی در دوره نوجوانی، فرصت‌های تحولی بی‌شماری را برای نوجوان فراهم می‌کند تا در رفتارهایی درگیر شود که به طور ضمنی، در اتخاذ سبک زندگی همراه با سلامت و یا به خطر انداختن سلامت اهمیت دارد (هریس^۱ و همکاران، ۲۰۰۲). از طرفی، نوجوانان به کشف موقعیت‌های مخاطره‌ای تمایل دارند و این امر ظرفیت آنها را برای نداشتن زندگی طولانی و حتی مرگ بالا برده است (استویبر و گاد^۲، ۱۹۹۵). کرکمر و گرین^۳ (۲۰۰۰) مخاطره‌جویی را تمایل برای درگیر شدن در رفتارهایی می‌دانند که تهدید آمیز است یا به سلامت ذهنی و فیزیکی شخص آسیب می‌رساند.

بسیاری از محققان و روان‌شناسان موافق هستند که مخاطره‌جویی در نوجوانی نه تنها طبیعی است، بلکه قسمت ضروری برای یادگیری و رشد شخصی است. اگر ریسکی وجود نداشته باشد، رشدی وجود ندارد (کوربین^۴، ۲۰۰۱). با در نظر گرفتن تفاوت‌ها در اعمال مخاطره آمیز بعضی ذاتاً کم‌تر از بعضی دیگر خطر دارد و در صورت تکرار یا گسترش آن، بسیاری از اعمال مخاطره آمیز مانند استفاده از الکل و داروهای غیرقانونی می‌تواند ایجاد خطر کند (پلنت و پلنت^۵، ۱۹۹۲).

استنزفیلد و کرسیم^۶ (۲۰۰۵) مطرح می‌کنند که نوجوانی، دوره رفتارهای پرخطر و افزایش اکتشاف است. این دوره تحولی، با افزایش احتمال خطر برای شروع مصرف دارو و رشد اعتیاد شناخته شده است. استفاده از داروهای غیرقانونی در سن ۱۲ سالگی می‌تواند شروع شود و در سن ۱۵ تا ۱۹ سالگی به اوج خود برسد. برای مثال، مصرف الکل حتی برای مدت کوتاهی نوجوانان را به خطر مشکلات تحصیلی، حوادث رانندگی و مرگ، بزه و خودکشی می‌اندازد. فعالیت جنسی زودرس، در نتیجه افزایش احتمال حاملگی زودرس و یا بیماری‌های مقاربتی و سقط جنین و فقر طولانی‌مدت، مشکلات تحصیلی و اجتماعی و اقتصادی را برای نوجوانان به همراه دارد و درگیری در رفتارهای خشن احتمال درگیری‌های مسلحانه را فراهم می‌کند (استویبر و گاد، ۱۹۹۵).

1- Harris

2- Stoiber & Good

3- Krcmar & Greene

4- Corben

5- Plant. & Plant

6- Stansfield & Kirsteim

چندین مطالعه، انواع رفتارهای مخاطره آمیز را که نوجوانان در آن درگیر هستند، فهرست کرده‌اند که عبارتند از استفاده از مواد مخدر و نوشیدن الکل، رفتارهای نامشروع جنسی، درگیری‌های فیزیکی و خشن، حمل اسلحه، بزه، شکست تحصیلی، مشکلات عاطفی و رفتارهای مربوط به رژیم غذایی شدید (براس و دارت^۱، ۲۰۰۱؛ آندروز^۲، ۲۰۰۰). در بررسی میزان شیوع و پیش‌بینی‌کننده‌های مشترک مصرف مواد و پرخاشگری و بزه در نوجوانان گزارش شده رفتار پرخاشگری، بزه، مصرف مواد و ماری جوانا، نوشیدن الکل و سیگار کشیدن، درگیری در رفتارهای جنسی بیشترین فراوانی را دارد (گریفن^۳ و همکاران ۲۰۰۳؛ توپولسکی^۴ و همکاران ۲۰۰۱؛ آندروز، ۲۰۰۰؛ مک^۵، ۲۰۰۵؛ براک و همکاران^۶ ۱۹۸۴).

درگیری در یک رفتار مخاطره‌ای احتمال درگیری در رفتارهای پر خطر دیگر را افزایش می‌دهد. نوجوانانی که داروهای غیرقانونی مصرف می‌کنند، مصرف الکل و درگیری در فعالیت‌های جنسی و حمل سلاح را نیز داشته‌اند و مصرف بیشتر کوکائین، تنباکو، الکل و ماری جوانا با احساس افسردگی، افکار خودکشی و تنفر از مدرسه و تلاش برای فعالیت جنسی، مشکلات عاطفی و سطح پایینی از موفقیت تحصیلی و رفتارهای ضداجتماعی همراه بوده است (توپولسکی و همکاران، ۲۰۰۱؛ تپرت^۷ و همکاران ۲۰۰۱؛ ولیوس^۸ و همکاران ۱۹۹۵؛ پلنت و پلنت، ۱۹۹۲).

بر اساس مقالات مطرح شده و شماری از تحقیقات، در ایران با آسیب‌های عمده و در حال گسترشی رو به رو هستیم (عبداللهی، ۱۳۸۱) مطالعاتی نشان می‌دهد که مصرف مواد مخدر، سیگار، خودکشی در میان نوجوانان رو به افزایش است (صدیق سروستانی، ۱۳۸۲؛ سراج زاده، ۱۳۸۰؛ رقیبی، ۱۳۸۱ و حسینی، ۱۳۸۱).

تأثیر عملکرد خانواده بر رشد نوجوانان

روان‌شناسان، عناصر خانوادگی و والدینی که سطح صلاحیت اجتماعی نوجوان را تقویت می‌کنند، مورد پژوهش قرار داده‌اند و در بسیاری از تحقیقات به اهمیت تأثیر عملکرد

1- Bruce & Dart

2- Andrews

3- Griffin

4- Toplski

5- Mack

6- Brook & et al

7- Tapert

8- Valios

خانواده بر رشد نوجوان اشاره شده و فرایندهای والدینی از جمله نقش مدیریتی و نظارتی والدین (سانتراک^۱، ۲۰۰۵؛ هابنر و هاول^۲، ۲۰۰۳؛ گودرز، زرنقاش و زرنقاش، ۱۳۸۱)، همبستگی خانواده (کانجر^۳، ۱۹۷۵؛ رستمی، ۱۳۸۱)، ارتباط والدین و نوجوان و سبک والدین (گلچین و همکاران، ۱۳۸۰؛ شهسواری، ۱۳۸۲) و بسیاری عوامل دیگر را بررسی کرده‌اند. این یافته‌ها مطرح می‌کنند که کنترل و همبستگی و عدم تضاد در محیط خانواده می‌تواند رشد مثبت مفهوم خود و کفایت اجتماعی را سبب شود.

اثر مدیریت والدین بر فعالیت جنسی و مصرف مواد مخدر در نوجوانان در چندین پژوهش بررسی شده است:

تحقیقاتی نشان داده است که سطح بالایی از ارتباط و مکالمه والد و نوجوان با سطح پایینی از ارتباط جنسی مخاطره آمیز (راجرز^۴، ۱۹۹۹) و مصرف مواد مخدر (صدیق سروستانی، ۱۳۸۲) در ارتباط است. همچنین، مطالعه آشبای ویلز^۵ و همکاران (۲۰۰۳) بر روی نوجوانان آمریکایی با میانگین سنی ۱۳ سال در بررسی تأثیر عامل خانوادگی بر استفاده از مواد و رفتارهای جنسی نشان داد که ارتباط والدین و نوجوان با رفتار مصرف مواد و فعالیت جنسی رابطه‌ای معکوس دارد و کیفیت ارتباط با والدین با خویشتن داری و ثبات کفایت مرتبط است.

مطالعات گسترده‌ای نقش متغیرهای خانواده نظیر از هم پاشیدگی خانواده، ناهماهنگی والدین، والدین مجرم، بیماری روانی والدین، مصرف مواد توسط والدین، طرد از طرف والدین را به عنوان « علت » یا در ارتباط با رفتارهای مخاطره آمیز و یا بزه برجسته کرده‌اند (ساگر^۶، ۱۹۹۳؛ سیف، ۱۳۷۸؛ محمدی و همکاران، ۱۳۸۲؛ مشکانی و مشکانی، ۱۳۸۱).

شماری از مطالعات به بررسی تأثیر خانواده‌های تک والدی و یا غیرصلبی بر رفتارهای مخاطره آمیز پرداخته‌اند و این که زندگی با پدر و مادر اصلی خطر رفتارهای بزه، افت تحصیلی و استفاده از دارو را در نوجوانی کاهش می‌دهد (هافمن^۷، ۲۰۰۲) و نوجوانان

1- Santrock

2- Huebner & Howell

3- Conger

4- Rodgers

5- Ashbywills

6- Sugar

7- Hoffman

تک والدی در مقایسه با نوجوانان دو والدی بیشتر درگیر رفتارهای مرتبط با سلامت از جمله بزه، خشونت و ارتباطات جنسی غیرمحافظة می‌شوند (هریس و همکاران، ۲۰۰۲). موسوی (۱۳۸۲)، در تحقیقی اشاره می‌کند که حضور پدر در خانواده‌های با جوانان معتاد بسیار کم‌رنگ، قوانین انضباطی نامناسب و کنترل نامطلوب است. رام و هاو^۱ (۲۰۰۳)، مطرح می‌کنند که ارتباط بین فرزندان و والدین غیرصلبی (معمولاً ناپدری)، در مقایسه با والدین صلبی بیشتر جداشده، دارای تضاد و همراه با دیکتاتوری و کم‌تر گرم و حمایت‌کننده و متعهدانه می‌باشد. والدین تنها، تسلط و کنترل کم‌تری بر فرزندان‌شان دارند و راهبردهای نظم‌بخشی ناکارآمدتری دارند. همچنین در مقایسه با بچه‌هایی که در خانواده‌های دو والدی هستند، بچه‌های تک والدی و یا غیرصلبی مشکلات روان‌شناختی و رفتاری بیشتر و عملکرد ضعیف‌تری در مدرسه دارند. مدنیچ^۲ و همکاران (۱۹۹۰ نقل از ساگر، ۱۹۹۳)، در یک مطالعه بر روی نوجوانان پسر دریافتند که میزان ثبات سازمان خانوادگی بعد از طلاق، پیش‌بینی‌کننده مهمی برای رفتار بزه بود.

تأثیر عملکرد خانواده با توجه به جنسیت

هابنر و هاو^۱ (۲۰۰۳)، با توجه به نتایج چند پژوهش، مطرح می‌کنند تأثیر فرایندهای والدینی - از جمله ارتباط والدین و نوجوان، کنترل والدین و سبک والدین - برای پسرها و دخترها متفاوت است. ساگر (۱۹۹۳)، بر اساس نتایج چندین مطالعه اشاره می‌کند تأثیر خانواده‌های ناکارآمد و آشفته بر بزهکاری دختران بیشتر بوده است. کانجر (۱۹۷۵)، مطرح می‌کند برجسته‌ترین ویژگی دختران بزهکار از هم‌پاشیدگی خانواده بوده است که مهم‌ترین علت آن جدایی، طلاق و یا ترک خانواده توسط والدین بوده است و نوجوانان دختر که طلاق والدین را تجربه کرده بودند، درگیری در رفتارهای طغیانی و بزه را بیشتر از دخترانی که والدین‌شان طلاق نگرفته بودند، گزارش داده بودند. حمیدی و همکاران (۱۳۸۳)، ساخت خانواده دختران فراری را ناکارآمد گزارش کردند، به طوری که این خانواده‌ها در سازه‌های نقش خانوادگی، حل مشکل و ابراز عواطف عملکرد پایین‌تری از هنجار جامعه دارند. درویزه (۱۳۸۲)، به رابطه میان همدلی مادران و دختران نوجوان و اختلالات رفتاری، به جز اختلالات یادگیری، اشاره کرد.

1- Ram & Hou
2- Mendich

راجرز (۱۹۹۹)، در بررسی فرایندهای خانوادگی مرتبط با رفتارهای مخاطره آمیز جنسی در دختران و پسران نوجوان نشان داد: مکالمه و گفتگو درباره موضوعات جنسی و حمایت والدین برای پسران و کنترل روان‌شناختی برای دختران احتمال فعالیت جنسی مخاطره آمیز را کاهش می‌دهد و کنترل والدین در هر دو جنس، احتمال فعالیت جنسی مخاطره آمیز را کاهش می‌دهد.

با مرور اجمالی بر مطالعات انجام‌شده در زمینه رفتارهای مخاطره آمیز و عوامل به وجود آورنده آن در نوجوانان و لزوم بررسی‌های دقیق و کیفی در این زمینه، در تحقیق حاضر سعی شده تا با توجه به جامعه جوان کشور ایران و ضرورت توجه به مسائل مربوط به آنان به این سؤال پرداخته شود که آیا عملکرد خانواده (آزادی در مقابل کنترل؛ شیوه کنترل در دو بعد متقاعد سازی و مجبور سازی؛ گرمی در مقابل سردی؛ روابط افراد خانواده با یکدیگر در ابعاد صمیمیت اعضای خانواده با یکدیگر، مسئولیت‌پذیری و همکاری اعضای خانواده و شیوه حل اختلاف اعضای خانواده با توجه به دو شیوه متقاعد سازی و مجبور سازی) و ساخت خانواده (تک‌والدی و دو‌والدی یا حضور والدین، درگیری والدین در رفتارهای مخاطره آمیز) برای دختران و پسران نوجوان، دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و رفتارهای مخاطره آمیز خفیف متفاوت است؟ بنابراین، سؤالات پژوهش عبارتند از:

- ۱- آیا عملکرد خانواده در دختران و پسران با رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف متفاوت است؟
- ۲- آیا ساخت خانواده در دختران و پسران با رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف متفاوت است؟
- ۳- با توجه به عامل جنسیت، آیا « عملکرد » و « ساخت » خانواده در دختران و پسران دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف متفاوت است؟

روش پژوهش

روش مطالعه در این پژوهش، کیفی می‌باشد.

جامعه آماری

شامل دانش‌آموزان سال اول، دوم و سوم دبیرستان‌های شهر زاهدان می‌شود. نمونه تحقیق به شیوه نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شد، به این ترتیب، ۲۰ دانش‌آموز از مدارس دخترانه و

پسرانۀ شهر زاهدان به گونه‌ای انتخاب شدند که ۱۰ دانش‌آموز پسر و دختر از مناطق محروم و ۱۰ دانش‌آموز پسر و دختر از مناطق غیرمحروم و نیمی از هر گروه دارای رفتارهای مخاطره‌آمیز شدید و نیمی دیگر دارای رفتارهای مخاطره‌آمیز خفیف و یا فاقد آن بودند. وضعیت اقتصادی به عنوان متغیر اثرگذار، منظور گردید و جهت بررسی دقیق‌تر عوامل مؤثر، سعی بر آن شد که افراد دارای رفتارهای مخاطره‌آمیز، در نوع درگیری و شدت درگیری متفاوت باشند.

در انتخاب نمونه‌ها و جمع‌آوری اطلاعات، محدودیت‌هایی وجود داشت: ۱- اکثر پسران دارای رفتار مخاطره‌آمیز، قادر به گذراندن دوره‌ی راهنمایی و ورود به دبیرستان نبودند و کسانی که این مرحله را طی کرده بودند در دوره‌ی دبیرستان به دلایل مختلفی ترک تحصیل داشتند. از سوی دیگر، چنانچه تعدادی در دبیرستان مشغول به تحصیل بودند، به دلیل غیبت‌های زیاد در مدرسه و یا عدم رضایت به همکاری، در پژوهش شرکت نداشتند. مشکل مشابه در مورد دختران صدق می‌کرد، به طوری که دختران با رفتارهای مخاطره‌آمیز در دوره‌ی دبیرستان ترک تحصیل داشتند و یا به دلیل ارزش‌های اجتماعی و خانوادگی و ترس از برملا شدن مشکلات‌شان حاضر به همکاری نبودند. ۲- مشاورین و اولیاء مدرسه کم‌تر از مشکلات دانش‌آموزان اطلاع داشتند و تنها در مواردی که دانش‌آموز با رفتارهای مخاطره‌آمیز شدید، مشکل انضباطی پیدا کرده بود مقداری اطلاعات درباره‌ی دانش‌آموز و خانواده‌ی وی داشتند. ۳- والدین تمایل داشتند وضعیت خانوادگی‌شان را بهتر و مثبت‌تر از آنچه به نظر می‌رسید، ارزیابی کنند.

ویژگی‌ها و اطلاعات دموگرافی نمونه‌های دختر و پسر در جدول ۱، نشان داده شده

است:

جدول ۱- اطلاعات دموگرافی دانش‌آموزان دختر و پسر - با ترتیب شدت رفتارهای مخاطره آمیز

دانش‌آموزان دختر دارای رفتار مخاطره آمیز خفیف					دانش‌آموزان دختر دارای رفتار مخاطره آمیز شدید					نمونه ویژگی
۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
۱۷	۱۶	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۶	۱۵	۱۶	۱۶	سن
سوم	دوم	اول	اول	اول	دوم	سوم	اول	سوم	اول	تحصیلات
بالاتر از لیسانس	بالاتر از لیسانس	دیپلم	پنجم	بیسواد	دیپلم	فوق دیپلم	دیپلم	بالاتر از لیسانس	دیپلم	پدر
بالاتر از لیسانس	بالاتر از لیسانس	پنجم	بیسواد	بیسواد	ابتدایی	دیپلم	سیکل	سیکل	دیپلم	مادر
فرهنگی	فرهنگی	کارمند	کارگر	کارگر	کارمند	فرهنگی	آزاد	کارمند	آزاد	پدر
+	+	-	-	-	-	فرهنگی	-	-	کارمند	مادر
۴	۶	۷	۹	۹	۸	۶	۵	۹	۶	تعداد افراد خانواده
+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	منزل شخصی
خوب	خوب	متوسط	متوسط	پایین	پایین	خوب	متوسط	متوسط	خوب	سطح
بالاتر از ۷۰۰	بالاتر از ۷۰۰	۱۵۰	۱۵۰	۱۲۰	۱۵۰	۱۵۰	۳۰۰	۳۰۰	۵۰۰	متوسط درآمد
دانش‌آموزان پسر دارای رفتار مخاطره آمیز خفیف					دانش‌آموزان پسر دارای رفتار مخاطره آمیز شدید					نمونه ویژگی
۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	
۱۵	۱۷	۱۵	۱۷	۱۷	۱۵	۱۵	۱۶	۱۵	۱۷	سن
اول	سوم	سوم	اول	سوم	اول	اول	اول	اول	سوم	تحصیلات
فوق دیپلم	بالاتر از لیسانس	دیپلم	پنجم	لیسانس	سیکل	دیپلم	پنجم	ملا	بیسواد	پدر
دیپلم	لیسانس	سیکل	بیسواد	فوق دیپلم	سیکل	سیکل	بیسواد	بیسواد	بیسواد	مادر
فرهنگی	فرهنگی	ارتشی	کارگر	کارمند	آزاد	آزاد	ارتشی	فوت	کارگر	پدر
آزاد	-	-	-	فرهنگی	-	پرستار	-	-	-	مادر
۶	۴	۶	۱۰	۶	۶	۴	۱۰	۸	۹	تعداد افراد خانواده
-	+	-	-	+	+	-	+	+	+	منزل شخصی
متوسط	خوب	پایین	پایین	خوب	خوب	متوسط	متوسط	پایین	پایین	سطح
۳۵۰	۸۰۰	۲۰۰	۱۲۰	۸۰۰	۴۰۰	۲۰۰	۳۰۰	۱۵۰	۱۵۰	متوسط درآمد

علامت منفی (-)، نشان دهنده نبود صفت مورد نظر و علامت مثبت (+)، نشان دهنده وجود صفت مورد نظر می‌باشد. - رفتارهای مخاطره آمیز خفیف اشاره به عدم وجود و یا حداقلی از وجود رفتارهای مخاطره آمیز دارد.

ابزار پژوهش، شامل مصاحبه سازمان یافته در محورهای رفتار مخاطره آمیز، عملکرد خانواده و ساخت خانواده بود. جهت اطمینان از صحت اطلاعات، مصاحبه هم با دانش آموز و هم والدین آنها و نیز اولیاء مدرسه انجام شد. فرمهای مصاحبه در محورهای **عملکرد خانواده** (آزادی در مقابل کنترل، شیوه کنترل در دو بعد متقاعد سازی و مجبور سازی، گرمی در مقابل سردی و روابط افراد خانواده با یکدیگر در ابعاد صمیمیت اعضای خانواده با یکدیگر، مسئولیت پذیری و همکاری اعضای خانواده و شیوه حل اختلاف اعضای خانواده با توجه به دو شیوه متقاعد سازی و مجبور سازی)؛ **ساخت خانواده** (تک والدی و دو والدی یا درگیری والدین در رفتارهای مخاطره آمیز) و **رفتارهای مخاطره آمیز** (مصرف مواد غیرقانونی شامل سیگار، الکل و مواد مخدر؛ روابط با جنس مخالف؛ خودکشی شامل تهدید و یا اقدام؛ و خشونت شامل عضویت در گروه خشن، خشونت کلامی، ضرب و شتم و حمل سلاح اعم از سلاح گرم یا سرد) تهیه شد. برای به دست آوردن روایی فرمهای مصاحبه، چند تن از متخصصین آن را بررسی کردند و پس از رفع نقائص مربوطه، به طور آزمایشی بر روی دو آزمودنی اجرا شد. جهت کمی کردن و نشان دادن یافته‌ها، از مقیاس ۵ درجه‌ای استفاده شد، به این ترتیب که نمره ۱ به کم‌ترین شدت و نمره ۵ به شدیدترین حد اشاره دارد.

نتایج

اطلاعات مربوط به مشخصات گروه نمونه دختر و پسر را از نظر نوع، میزان و شدت درگیری در رفتارهای مخاطره آمیز در جدول ۲ نشان داده شده است:

جدول ۲- شدت و نوع رفتارهای مخاطره آمیز دانش‌آموزان دختر و پسر گروه نمونه - با ترتیب شدت رفتارهای مخاطره آمیز

دختران با رفتار مخاطره آمیز خفیف					دختران دارای رفتار مخاطره آمیز شدید					نمونه متغیر	
۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱		
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳	۴	۵	۵	۱- مصرف مواد - سیگار	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۲	۴	۵	غیرقانونی - الکل	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۱	۴	- مواد مخدر	
۱	۱	۱	۱	۱	۴	۵	۳	۵	۵	۲- روابط با جنس مخالف - روابط غیرجنسی	
۱	۱	۱	۱	۱	۳	۲	۲	۵	۴	- روابط جنسی	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳	۲	۳	۴	۳- خودکشی - تهدید	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۳	۱	- اقدام	
۱	۱	۱	۱	۱	۴	۲	۴	۱	۵	۴- خشونت - عضو گروه خشن	
۱	۱	۱	۱	۱	۳	۲	۳	۱	۵	- کلامی	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۲	۱	۵	- ضرب و شتم	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳	۳	۱	۴	- حمل سلاح	
۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۲۱	۲۶	۲۹	۳۰	۴۷	جمع رفتارهای مخاطره آمیز (حداقل ۱۱ و حداکثر ۵۵)	
پسران با رفتار مخاطره آمیز خفیف					پسران دارای رفتار مخاطره آمیز شدید					نمونه متغیر	
۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱		
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۴	۳	۱- مصرف مواد - سیگار	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۴	۵	۴	غیرقانونی - الکل	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	- مواد مخدر	
۱	۱	۲	۲	۳	۵	۱	۵	۱	۵	۲- روابط با جنس مخالف - روابط غیرجنسی	
۱	۱	۱	۱	۲	۲	۱	۳	۱	۵	- روابط جنسی	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳- خودکشی - تهدید	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	- اقدام	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۵	۵	۵	۴- خشونت - عضو گروه خشن	
۱	۲	۱	۲	۲	۴	۵	۲	۴	۴	- کلامی	
۱	۲	۲	۲	۲	۳	۵	۵	۵	۵	- ضرب و شتم	
۱	۱	۲	۲	۱	۳	۵	۴	۴	۵	- حمل سلاح	
۱۱	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۲۳	۲۳	۲۲	۲۲	۲۹	جمع رفتارهای مخاطره آمیز (حداقل ۱۱ و حداکثر ۵۵)	

حداقل نمره، ۱ و حداکثر، ۵ بوده است. نمره ۱، به معنای عدم وجود رفتارهای مخاطره آمیز بود، یعنی در صورت وجود فرصت، ارتکاب به رفتار مخاطره آمیز دیده نمی‌شود و نمره ۲، به معنای تمایل به انجام و نمره ۵، به معنای رفتار مخاطره آمیز شدید می‌باشد.

تفاوت شدت رفتارهای مخاطره آمیز در دو گروه دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف - با تفکیک جنسیت - در جدول ۲، نشان می‌دهد نمونه شماره ۱، در انواع رفتارهای مخاطره آمیز (به جز در اقدام به خودکشی) درگیر بوده است و نمونه شماره ۲، در روابط جنسی غیرمحافظة شده، مصرف سیگار و الکل و نمونه شماره ۳، در مصرف گاه به گاه سیگار و عضویت در گروه خشن و تمایل به مصرف مواد الکلی و مخدر، نمونه شماره ۴، روابط با جنس مخالف و مصرف گاه به گاه سیگار و نمونه شماره ۵، عضویت در گروه خشن و خشونت کلامی و روابط با جنس مخالف درگیر بوده‌اند. همچنین شدت درگیری در رفتارهای مخاطره آمیز در گروه پسران، به ترتیب در نمونه شماره ۱۱، با مصرف الکل و گاهی سیگار (نه مواد مخدر)، روابط با جنس مخالف و خشونت (به جز روابط کلامی)، نمونه شماره ۱۲ در مصرف سیگار و الکل و خشونت (به جز عضویت در گروه خشن)، نمونه شماره ۱۳، درگیری در روابط با جنس مخالف، خشونت (به جز کلامی) و مصرف الکل، نمونه شماره ۱۴ در رفتارهای خشن به جز عضویت در گروه خشن و نمونه شماره ۱۵، روابط با جنس مخالف و خشونت کلامی و گاهی ضرب و شتم و حمل سلاح مشخص می‌شود.

نوع درگیری در رفتارهای مخاطره آمیز در دو گروه پسر و دختر دارای رفتار مخاطره آمیز شدید - به ترتیب شامل خشونت و مصرف مواد غیرقانونی و روابط جنسی و خودکشی - تفاوتی نداشته است، اما در میانگین شدت درگیری دو گروه تفاوت‌هایی وجود دارد، به طوری که رفتارهای خشن در پسران، بیشتر از دختران (نمره ۸۰ در مقابل ۵۳) بوده است و مصرف مواد غیرقانونی (۴۰ در مقابل ۳۰) و روابط با جنس مخالف (۳۷ در مقابل ۲۶) در دختران بیشتر از پسران بوده است.

همچنین، اطلاعات با استفاده از آزمون من ویتنی تحلیل شد. نتایج (جدول ۱ پیوست) نشان داد، بین شدت درگیری در رفتارهای مخاطره آمیز در گروه دختران و پسران دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف، بین دو گروه دختر دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف و همچنین بین دو گروه پسر دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف، تفاوت معنی دار (در سطح ۰/۰۰۱) وجود دارد.

اطلاعات مربوط به سؤال اول، « آیا عملکرد خانواده برای دختران و پسران دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف متفاوت است؟ » در جدول ۳، نشان داده شده است:

جدول ۳- عملکرد خانواده دانش‌آموزان دختر و پسر گروه نمونه - با ترتیب شدت رفتارهای مخاطره آمیز

دختران دارای رفتار مخاطره آمیز شدید					دختران دارای رفتار مخاطره آمیز خفیف					نمونه متغیر	
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰		
۴	۱	۲	۲	۱	۴	۲	۲	۲	۲	۱- آزادی در مقابل کنترل	- آزادی (نبود کنترل)
۲	۲	۳	۳	۲	۴	۳	۴	۴	۴	۲- شیوه کنترل	- متقاعد سازی (در مقابل مجبور سازی)
۲	۱	۳	۳	۲	۳	۵	۴	۵	۵	۳- پذیرش و گرمی	- گرمی و پذیرش (نبود سردی و طرد)
۱	۲	۲	۲	۲	۲	۵	۳	۵	۵	۴- روابط افراد خانواده با یکدیگر	- ارتباط (صمیمیت)
۲	۲	۳	۳	۴	۲	۵	۳	۵	۵		- مسئولیت‌پذیری و همکاری
۳	۳	۳	۳	۳	۲	۴	۳	۴	۴		- شیوه حل اختلاف (متقاعد سازی در مقابل مجبور سازی)
۱۴	۱۱	۱۶	۱۸	۱۴	۱۷	۲۴	۱۹	۲۵	۲۵	جمع حداقل ۶ و حداکثر ۳۰	
پسران دارای رفتار مخاطره آمیز شدید					پسران دارای رفتار مخاطره آمیز خفیف					نمونه متغیر	
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰		
۴	۵	۳	۴	۵	۲	۵	۴	۳	۳	۱- آزادی در مقابل کنترل	- آزادی (نبود کنترل)
۳	۲	۴	۲	۲	۳	۴	۵	۳	۳	۲- شیوه کنترل	- متقاعد سازی (در مقابل مجبور سازی)
۳	۵	۳	۴	۴	۴	۵	۵	۴	۴	۳- پذیرش و گرمی	- گرمی و پذیرش (در مقابل سردی و طرد)
۳	۴	۴	۴	۲	۴	۵	۵	۴	۴	۴- روابط افراد خانواده با یکدیگر	- ارتباط (صمیمیت)
۴	۴	۴	۳	۲	۴	۵	۳	۴	۴		- مسئولیت‌پذیری و همکاری
۲	۴	۴	۲	۱	۲	۴	۴	۳	۲		- شیوه حل اختلاف (متقاعد سازی در مقابل مجبور سازی)
۱۹	۲۴	۲۲	۱۹	۱۷	۲۰	۲۹	۲۸	۲۰	۲۰	جمع حداقل ۶ و حداکثر ۳۰	

حداقل نمره، ۱ و حداکثر ۵ می‌باشد. برای تحلیل نتایج مصاحبه و تعیین میزان هر یک از این متغیرها، از مقیاس ۱ تا ۵ استفاده شد که نمره ۱ به معنای نبود متغیر مورد نظر یا وجود بسیار کم آن بوده است و نمره ۵، به معنای وجود متغیر در حد بسیار زیاد می‌باشد. مقایسه بین دختران دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف، نشان می‌دهد در همه موارد، به جز نمونه شماره ۶، میزان کنترل بیشتر از آزادی بوده است. (لازم به ذکر است که کنترل بر دختران دارای رفتارهای مخاطره آمیز بعد از درگیر شدن آنها به رفتارهای مخاطره‌ای اعمال شده است و یا به دلیل مشغولیت والدین، کنترل، نامؤثر بوده است، یعنی با وجود کنترل، آنها فرصت انجام رفتارهای مخاطره آمیز را به طور مخفیانه داشته‌اند). همچنین، شیوه کنترل در نمونه‌های شماره ۱، ۲ و ۵ متمایل به مجبور سازی می‌باشد و در خانواده‌های گروه دختران، رفتارهای مخاطره آمیز خفیف، شیوه کنترل متقاعد سازی می‌باشد و در نمونه‌های شماره ۳ و ۴ و ۷ هر دو روش - متقاعد سازی و مجبور سازی - به کار می‌رود.

در بررسی و مقایسه میزان پذیرش و گرمی در روابط والدین و نوجوان در دو گروه دختران مشاهده می‌شود که ارتباط با والدین در خانواده گروه دارای رفتار مخاطره آمیز شدید، بیشتر متمایل به سردی و طرد (به ویژه در نمونه‌های ۱ و ۲ و ۵) و در گروه رفتارهای مخاطره آمیز خفیف، گرمی و پذیرش در روابط والدین (جز در نمونه شماره ۶ که ارتباط با مادر - و نه با پدر - همراه با سردی و طرد بود) حاکم بوده است.

بررسی روابط افراد خانواده با یکدیگر، در ابعاد ارتباط (صمیمیت)، مسئولیت‌پذیری و شیوه حل اختلاف، در دو گروه دختران با رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف، نشان داد که روابط در خانواده دختران با رفتارهای مخاطره آمیز خفیف (جز در نمونه ۶) بیشتر از گروه شدید، صمیمی و همراه با مسئولیت‌پذیری می‌باشد و اختلافات به شیوه متقاعد سازی حل می‌شود. در خانواده دختران با رفتارهای مخاطره آمیز شدید، (نمونه‌های ۴ و ۵، در مقابل نمونه‌های ۱ و ۲)، تفاوت در بعد ارتباط و مسئولیت‌پذیری می‌باشد، به این ترتیب شماره‌های ۴ و ۵، روابط را گرم‌تر ارزیابی کردند.

مقایسه عملکرد خانواده پسران دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف، (جدول ۳) نشان می‌دهد که آزادی در خانواده گروه رفتارهای مخاطره آمیز شدید (به جز شماره ۱۳) بیشتر و در گروه خفیف کنترل (به جز شماره ۱۷) بیشتر می‌باشد. همچنین شیوه کنترل در خانواده گروه رفتارهای مخاطره آمیز شدید بیشتر به شکل مجبور سازی (به ویژه در مورد ۱۲، ۱۴ و ۱۵) بوده و در گروه خفیف، شیوه کنترل متقاعد سازی بر مجبور سازی (به ویژه در نمونه‌های شماره ۱۸ و ۲۰) غلبه داشته است. در زمینه ارتباط با والدین،

گرچه تفاوت زیادی دیده نمی‌شود، اما می‌توان گفت روابط والدین و نوجوان، در خانواده‌های پسران دارای رفتار مخاطره آمیز خفیف، گرم‌تر و همراه با پذیرش است. در روابط افراد خانواده با یکدیگر، در بعد ارتباط و صمیمیت، گرچه در دو گروه، تفاوت بارزی مشاهده نمی‌شود، فقط با مقدار کمی تفاوت روابط افراد خانواده گروه رفتارهای مخاطره آمیز خفیف بهتر از گروه مقابل می‌باشد، در شماره‌های ۱۲ و ۱۳ روابط افراد خانواده با یکدیگر مثبت ارزیابی شد و در نمونه شماره ۱۵، روابط، متمایل به مجبور سازی و عدم همکاری بوده است و در گروه مقابل در نمونه شماره ۱۷ و ۱۸، روابط خانواده با یکدیگر، مثبت ارزیابی شد.

بنابراین، با توجه به نتایج جدول ۳، عملکرد خانواده (در ابعاد کنترل در مقابل آزادی و گرمی در مقابل سردی و روابط افراد خانواده با یکدیگر) در خانواده‌های پسر، دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف متفاوت است.

بررسی و مقایسه عملکرد خانواده پسران و دختران با رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف، طبق اطلاعات جدول ۳، نشان می‌دهد، که میزان آزادی و کنترل در خانواده دختران و پسران با رفتارهای مخاطره آمیز شدید، متفاوت است. به طوری که میزان کنترل برای دختران و آزادی برای پسران، بیشتر بوده است همچنین روابط با والدین برای دختران، سرد و طردکننده و برای پسران گرم و همراه با پذیرش بود. در حالی که در بعد شیوه کنترل و روابط اعضای خانواده تفاوت چشمگیری با یکدیگر نداشتند. همچنین میزان کنترل در خانواده دختران و پسران دارای رفتارهای مخاطره آمیز خفیف، نسبت به آزادی بیشتر می‌باشد در عین حال روابط گرم و همراه با پذیرش بیشتری بر خانواده حاکم بوده است و شیوه کنترل، متمایل به متقاعد سازی و روابط اعضای خانواده با یکدیگر صمیمی و توأم با مسئولیت‌پذیری بوده است.

همچنین نتایج تحلیل من وایتنی (جدول ۲ پیوست) نشان داد

تفاوت در شیوه کنترل بین دو گروه دختران در سطح کم‌تر از ۰/۰۱، معنی دار است. بین میزان گرمی و پذیرش در روابط والدین و نوجوان در دو گروه دختر دارای رفتار مخاطره آمیز شدید و خفیف، تفاوت معنی دار در سطح کم‌تر از ۰/۰۱ وجود دارد.

در روابط افراد خانواده با یکدیگر، در ابعاد ارتباط (صمیمیت)، مسئولیت‌پذیری و شیوه حل اختلاف بین دو گروه دختران با رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف، تفاوت معنی داری در سطح کم‌تر از ۰/۰۵ وجود دارد.

مقایسهٔ پسران و دختران، با رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف نشان می‌دهد در متغیرهای شیوهٔ کنترل، گرمی و پذیرش روابط والدین و نوجوان، ارتباط اعضای خانواده در بعد مسئولیت‌پذیری و همکاری، تفاوت معنی داری در سطح کم‌تر از ۰/۰۵ وجود دارد. نتایج مربوط به سؤال دوم در بررسی ساخت خانواده (تک والدی و دو والدی و درگیری والدین در رفتارهای مخاطره آمیز) دختران و پسران دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف در جدول ۴، نشان داده شده است:

جدول ۴- وضعیت تک والدی و دو والدی (حضور والدین) و درگیری والدین در رفتارهای مخاطره آمیز دانش‌آموزان - با ترتیب شدت رفتارهای مخاطره آمیز

دختران با رفتار مخاطره آمیز خفیف					دختران دارای رفتار مخاطره آمیز شدید					نمونه ویژگی	
۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	پدر	مادر
+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	حضور *	
+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	مادر	
-	-	-	-	-	+	-	+	-	+	درگیری ...	
-	-	-	-	+	-	-	+	-	-	مادر	..
پسران با رفتار مخاطره آمیز خفیف					پسران دارای رفتار مخاطره آمیز شدید					نمونه ویژگی	
۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	پدر	مادر
+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	حضور *	
+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	مادر	
-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	درگیری	
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	مادر	

علامت منفی (-)، نشان‌دهندهٔ نبود صفت مورد نظر و علامت مثبت (+)، نشان‌دهندهٔ وجود صفت مورد نظر می‌باشد.

*خانواده‌های مورد مطالعه، دو والدی بوده‌اند و فقط در عامل حضور و یا غیبت والدین متفاوت بودند.

با توجه به جدول ۴، در خانوادهٔ دختران رفتارهای مخاطره آمیز خفیف حضور والدین پررنگ و مشهود می‌باشد، در مقابل در خانوادهٔ دختران دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید در دو مورد (شماره‌های ۲ و ۱) حضور پدر، بسیار کم‌رنگ و یا غایب و در موارد شماره ۵ و ۳ که پدر اعتیاد داشته است، عملاً حضورش کم‌رنگ بوده است و همچنین، بین ویژگی درگیری والدین در رفتارهای مخاطره آمیز در دو گروه تفاوت وجود دارد به طوری که یک والد از والدین دختران رفتارهای مخاطره آمیز خفیف (شماره ۶) معتاد به مواد مخدر می‌باشد و در مقابل، سه والد از والدین دختران دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید (مورد شماره ۵ و ۳ و

۱، پدر و یا هر دو والد) معتاد به مواد مخدر بودند و همچنین پدر در مورد شماره ۱، درگیر در رفتارهای مخاطره آمیز دیگر بود.

در مقایسه حضور والدین در دو گروه پسران با رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف، تفاوتی مشاهده نمی‌شود و همچنین در خصوص اعتیاد و یا درگیری والدین در رفتارهای مخاطره آمیز، یکی از والدین خانواده پسران گروه رفتارهای مخاطره آمیز شدید (مورد شماره ۱۴) معتاد به مواد مخدر می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بین دو گروه پسر دارای رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف در ابعاد ساخت خانواده (تک والدی و یا دو والدی یا حضور والدین) و همچنین درگیری والدین در رفتارهای مخاطره آمیز تفاوت زیادی وجود ندارد.

با توجه به اطلاعات جدول ۴، می‌توان دریافت که در خانواده دختران رفتارهای مخاطره آمیز شدید در مقایسه با پسران اعتیاد و غیبت والدین بیشتر به چشم می‌خورد. در خانواده دختران و پسران رفتارهای مخاطره آمیز خفیف تفاوتی در غیبت و اعتیاد والدین دیده نمی‌شود (جز در یک مورد از نمونه دختران که اعتیاد مادر وجود داشته است).

بنابراین، عملکرد خانواده (در ابعاد کنترل در مقابل آزادی و گرمی در مقابل سردی و روابط افراد خانواده با یکدیگر) ساخت خانواده (تک والدی و دو والدی یا حضور والدین) و همچنین درگیری والدین در رفتارهای مخاطره آمیز در خانواده‌های دختران (نه پسران)، رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف متفاوت است.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، تأثیر عملکرد خانواده و ساخت خانواده بر رفتارهای مخاطره آمیز نوجوانان دختر و پسر بررسی شد. یافته‌های کیفی نشان داد که تأثیر عملکرد خانواده - در ابعاد کنترل در مقابل آزادی، شیوه کنترل، پذیرش و گرمی و همچنین روابط افراد خانواده با یکدیگر و ساخت خانواده در ابعاد تک والدی و دو والدی یا حضور والدین درگیری والدین در رفتارهای مخاطره آمیز بر گسترش رفتارهای مخاطره آمیز نوجوانان دختر و پسر متفاوت می‌باشد.

با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان استنباط کرد که شدت رفتارهای مخاطره آمیز در گروه پسران و دختران با رفتارهای مخاطره آمیز شدید متفاوت نمی‌باشد و همچنین نوجوانانی که در یک رفتار مخاطره‌ای درگیر شوند به احتمال بیشتری در رفتارهای مخاطره آمیز دیگر درگیر می‌شوند و اما در مقایسه شدت درگیری در رفتارهای مخاطره آمیز دختران و پسران، می‌توان مقداری تفاوت را انتظار داشت، یعنی در شرایط مساوی احتمال

درگیر شدن و یا تمایل به درگیر شدن پسران در رفتارهای مخاطره آمیز بیشتر از دختران می‌باشد. نتایج یافته‌ها، همسو با پژوهش‌هایی است که مطرح می‌کنند، نوجوانی، دوره رفتارهای پرخطر و افزایش اکتشاف است و همچنین درگیری در یک رفتار مخاطره‌ای احتمال درگیری در رفتارهای پر خطر دیگر را افزایش می‌دهد (استنز فیلد و کرسستم، ۲۰۰۵؛ توپولسکی و همکاران، ۲۰۰۱؛ تپرت همکاران، ۲۰۰۱؛ ولیوس و همکاران، ۱۹۹۵؛ پلنت و پلنت، ۱۹۹۲).

از سویی، یافته‌ها، اهمیت عملکرد و ساخت خانواده را در دختران و پسران نشان می‌دهد، به طوری که وجود رابطه گرم و همراه با پذیرش با والدین، داشتن الگوی مؤثر و پس از آن عامل کنترل به ترتیب به عنوان عوامل مهم در پیشگیری از رفتارهای مخاطره آمیز در نوجوانان دختر شناخته شد، چنان که نتایج نشان داد بیشترین درگیری در رفتارهای مخاطره آمیز در نمونه‌هایی (شماره ۴ و ۲) با ویژگی روابط سرد و طردکننده بین والدین و نوجوان و افراد خانواده، کنترل از طریق مجبور سازی، اعتیاد و یا غیبت پدر و پس از آن در نمونه‌هایی (به ترتیب ۳ و ۱) با اعتیاد والدین و روابط سرد با والدین دیده شد و در نمونه شماره ۶ روابط گرم به همراه الگوی مؤثر پدر به عنوان عامل محافظتی در مقابل روابط سرد با مادر و اعتیاد مادر ایفای نقش کرد. لازم به ذکر است که در خانواده دختران دارای رفتار مخاطره‌ای شدید و خفیف کنترل بیشتر از آزادی بود، ولی با این وجود دختران گروه رفتارهای مخاطره آمیز شدید فرصت انجام رفتارهای مخاطره آمیز را به طور مخفیانه داشته‌اند. بنابراین، به نظر می‌رسد رابطه گرم و همراه با پذیرش - حتی با یک والد - در خانواده به عنوان عامل محافظتی در مقابل انجام رفتارهای مخاطره‌ای مهم بوده است.

یافته‌ها در ارتباط با عوامل پیشگیری کننده در پسران نشان داد که عامل کنترل و نظارت مؤثر بر رفتار نوجوان همراه با روش‌های متقاعد سازی عامل مهمی در پیشگیری از رفتارهای مخاطره آمیز در نوجوانان پسر می‌باشد، به طوری که نمونه‌های با درگیری کم‌تر در رفتارهای مخاطره آمیز وجود کنترل به همراه شیوه متقاعد سازی را گزارش دادند و بر عکس وجود آزادی بیش از حد و شیوه کنترل مجبور سازی به عنوان عوامل خطر آفرین می‌باشند. همان طور که نتایج نشان داد، در نمونه شماره ۱۱، آزادی و عدم کنترل و روابط نامناسب با والدین و افراد خانواده، احتمالاً به عنوان عامل خطر ساز ایفای نقش می‌کرده است و در نمونه شماره ۱۸، عملکرد مثبت خانواده و روابط گرم با والدین و افراد خانواده به عنوان عامل محافظتی عمل می‌کرده است.

این یافته با نتایج تحقیقاتی هماهنگ است که فرایندهای والدینی از جمله نقش مدیریتی و نظارتی والدین (سانتراک ۲۰۰۵؛ هابنر و هاوول ۲۰۰۳؛ گودرزی و همکاران،

(۱۳۸۱)، همبستگی خانواده (کاگنر ۱۹۹۲ و رستمی ۱۳۸۱) ارتباط والدین و نوجوان و سبک والدین (گلچین و همکاران ۱۳۸۰، شهسواری ۱۳۸۲) را به عنوان عوامل مؤثر در پیشگیری از رفتارهای مخاطره آمیز شناخته‌اند.

همچنین، یافته‌ها همسو با تحقیقاتی است که نشان داد سطح بالایی از ارتباط و مکالمه والد و نوجوان با سطح پایینی از ارتباط جنسی مخاطره آمیز (راجرز ۱۹۹۹) و مصرف مواد مخدر (صدیق سروستانی ۱۳۸۲؛ آشبای ویلز و همکاران، ۲۰۰۳) در ارتباط است و نوجوانان درگیر در رفتارهای پرخطر، صمیمیت کمتری را با والدین‌شان دارند و رفتارهای مسئولانه خانوادگی را کمتر گزارش می‌دهند و از طرفی ساخت خانواده دختران با رفتارهای مخاطره آمیز ناکارآمد است. به طوری که این خانواده‌ها در سازه‌های نقش خانوادگی، حل مشکل و ابراز عواطف، عملکرد پایین‌تری از هنجار جامعه دارند و رابطه‌ای بین همدلی مادران و دختران نوجوان و اختلالات رفتاری آنان وجود دارد. (افروز و همکاران، ۱۳۸۳؛ درويزه، ۱۳۸۲).

این نتایج، هماهنگ با مطالعات گسترده‌ای است که نقش متغیرهای خانواده نظیر از هم پاشیدگی خانواده، خانواده تک ولی، ناهماهنگی والدین یا خانواده، والدین مجرم، بیماری روانی والدین، مصرف مواد توسط والدین، طرد از طرف والدین را به عنوان علت یا در ارتباط با رفتارهای مخاطره آمیز و یا بزه برجسته کرده‌اند (ساگر، ۱۹۹۳؛ سیف، ۱۳۷۸؛ محمدی و همکاران، ۱۳۸۲؛ مشکانی، ۱۳۸۱؛ هافمن ۲۰۰۳؛ هریس و همکاران، ۲۰۰۲؛ موسوی ۱۳۸۲؛ رام و ۲۰۰۳).

منابع

- حسینی، سید رضا (۱۳۸۱). نگاهی به آمار جرائم در ایران در ۷۶ - ۸۰. مجموعه مقالات اولین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی در ایران ج. ۱. تهران: انجمن جامعه‌شناسی ایران، ص ۱۲۰.
- حمیدی، فریده؛ افروز، غلامعلی؛ کیامنش، علیرضا؛ طباطبایی، حمید کاظم (۱۳۸۳). بررسی ساخت خانواده دختران فراری و اثربخشی خانواده درمانی و درمانگری حمایتی در تغییر آن. *مجله روان‌شناسی*، سال هشتم (۲). ص ۱۱۴ - ۱۲۷.
- درویزه، زهرا (۱۳۸۲). بررسی رابطه همدلی مادران و دختران دانش‌آموز دبیرستانی و اختلالات رفتاری دختران شهر تهران. *مطالعات زنان*، سال اول (۳). تهران: پژوهشکده زنان، دانشگاه الزهراء، ص ۳۰.
- رستمی، الیاس (۱۳۸۱). بررسی دل‌بستگی نوجوانان به والدین و همسالان در جامعه ایرانی و رابطه آن با مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تهران.
- رقیبی، مهوش (۱۳۸۱). بررسی همه‌گیرشناسی موارد اقدام به خودکشی و خودکشی موفق در استان سیستان و بلوچستان. *مجله علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان*، ویژه نامه علوم تربیتی و روان‌شناسی (۳)، ۲۱۷.
- سراج زاده، سید حسین (۱۳۸۱). *پژوهش‌های پیمایشی در شیوع شناسی مصرف مواد مخدر و اعتیاد*. مجموعه مقالات اولین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی در ایران، ج. ۲: اعتیاد و قاچاق مواد مخدر. تهران: انجمن جامعه‌شناسی ایران، ۶۱.
- سیف، سوسن (۱۳۷۸). *خانواده و اعتیاد*. مجموعه مقالات همایش علمی کاربردی اعتیاد و خانواده. تهران: دانشگاه الزهراء و ستاد مبارزه با مواد مخدر، ص ۱۱۶.
- شهسواری، محمد هادی (۱۳۸۲). بررسی رابطه تعامل‌های درونی خانواده با رشد قضاوت‌های اخلاقی و سازگاری دانش‌آموزان پسر در شهرستان اراک. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت معلم.
- صدیق سروسرستانی، رحمت اله (۱۳۸۲). بررسی عوامل خطر ساز در آلودگی نوجوانان و جوانان ایرانی به سوء مصرف مواد. *نامه علوم اجتماعی*، ۱۱ (۲).

عبداللهی، محمد (۱۳۸۱). آسیب‌های اجتماعی و روند تحول آن در ایران. مجموعه مقالات اولین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی در ایران ج. ۱. تهران: انجمن جامعه‌شناسی ایران، ص ۲۴.

گلچین، مهری؛ نصیری، محمود؛ نجمی، بدرالدین؛ بشر دوست، نصراله (۱۳۸۰). ارتباط عملکرد خانواده با برخی ویژگی‌های روانی نوجوانان دختر و پسر. پژوهش در علوم پزشکی، ۶ (۴)، ص ۳۰۰.

گودرزی، محمد علی؛ زرنقاش، مریم؛ زرنقاش، مینا (۱۳۸۳). برداشت افراد سوء مصرف‌کننده مواد از الگوهای انضباطی والدین. فصل‌نامه اندیشه و رفتار، ویژه‌نامه اعتیاد. سال دهم شماره ۳، ص ۲۴۱.

محمدی، محمد رضا؛ خلج آبادی، محمد کاظم؛ فراهانی، فریده؛ عالی خانی، سیامک؛ زارع، محمد؛ رضانی تهرانی، مهشید؛ رمضان خانی، علی؛ علاء‌الدینی، فرشید؛ حسن زاده، علیرضا؛ صالحی فرد، مهدی (۱۳۸۲). بررسی آگاهی، نگرش و رفتار پسران نوجوان ۱۵ - ۱۸ ساله تهران در مورد بهداشت باروری سال ۱۳۸۱. باروری و ناباروری، ۴ (۳)، ص ۲۳۷.

مشکانی، محمد رضا؛ مشکانی، زهرا سادات (۱۳۸۱). سنجش تأثیر عوامل درونی و بیرونی خانواده بر بزهکاری نوجوانان (آزمون تجربی نظریه کنترل اجتماعی و پیوند افتراقی). مجموعه مقالات اولین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی در ایران، ج. ۳: پرخاشگری و جنایت. تهران: انجمن جامعه‌شناسی ایران، ص ۴۱.

موسوی، اشرف السادات (۱۳۸۲). بررسی کیفی و کمی عملکرد خانواده معنادان جوان. مطالعات زنان (۳). پژوهشکده زنان، دانشگاه الزهراء، ص ۵۹ - ۸۹.

Ashbywill, T., Gibbons, X., Gerrard, M., Murry, V.M.B., Brody, G.H. (2003). Family Communication and Religiosity Related to substance Use and Sexual Behavior in early adolescence: A Test for Pathways self control and Prototype Perceptions. *Psychology of Addictive Behaviors*, Vol 10 (4).

Androws, D (2000). *Understanding Adolescent Problem behavior*.
www.hec.onio.state.edu/famlife/bulletin/volune.

Brook, J. S., Lukoff, I. F., Whiteman, M. (1984). *Drug Use and Abuse, Aguide to Research Findings*. ABC- Clio, inc, Vol. Z: Adolescents.

- Brook, J. S., Whiteman, M., Gordon, A. S. (1984). *Drug Use and Abuse, Aguide to Research Findings*. ABC - Clio, inc, Vol. Z: Adolescents.
- Bruce D., Dart M (1991/2001). *Myouth Risk-behavior Survey*. Prepared by: Lincoln-lancaster county health department.
- Conger, J. J. W. (1975). *Contemporary Issues in Adolescent Development*. Harper & Row Publishers, inc.
- Corben, M. (2001). *Risk - Taking in Adolescence*.
<http://www.abc.net.au/northcoast/stories/s419571.htm>.
- Griffin, K. w. , Botuin, G., Scheier, L. m., Doyle, M. M., Willams, C. (2003). Common Predictors of Cigarette Smoking, Alcohol Use, Aggression, and Delinquency among Inner - City Minority Youth. *Addictive Behaviors*. Vol. 28 (6), p 1141.
- Harris, K., Mullan, Duncan, G., Boisjoly, J. (2002). Evaluating the Role of “Noting to Lose” Attitudes on Risky Behavior in Adolescence. *Social Forces*, 00377732, Vol. 80 (3).
- Hoffman, J. P. (2002). The Community Context of Family Structure and Adolescent Drug Use. *Journal of Marriage & The Family*, 00222445, vol. 64 (2).
- Huebner, A. J., Howell, L. W. (2003). Examining the Relationship between Adolescent Sexual Risk - Taking and Perception of Monitoring Communication and Parenting Styles. *Journal of Adolescent Health*, Vol. 33 (2), p 71.
- Krcmar, M. Greene, K. (2000). Connections between Violent Television Exposure and Adolescent Risk Taking. *Media Psychology*. Vol. 2 (3) p 195 - 217.
- Mack, L. M. (2005). Association among Adolescents Health- Risk Behavior, Their Perceptions of Their Friends Health- Risk Behavior, Parental Support and School Support within the Context of a School Transition, Dissertation Abstracts International: Section B: *The Sciences and Engineering*. Vol. 66 (2-B), p. 1157.
- Plant, Martin, Plant, Moira (1992). *Risk - Takers: Alcohol, Drugs, Sex, and youth*, Routledge.
- Ram, B.; Hou, F. (2003). Changes in Family Structure and Child Outcomes. *Policy Studies Journal*, 0190292, Vol. 31(B).
- Rodgers, K. B. (1999). Parenting Processes Related to Sexual Risk - Taking Behaviors of Adolescent Males and Females. *Journal of Marriage and the Family*. Minneapolis: volume 61.
- Santrock, J. W. (2005). *Adolescence*. The McGraw. Hill Companies. www.Mhhe.Com/Santrockalo.
- Stansfield, K. H., Kirsteim, C. L. (2005). Neuro Chemical Effects of Cocaine in Adolescence Compared to Adulthood. *Developmental Brain Resaearch*, Vol. 159 (2), P 119.

- Stoiber, K., Good, B. (1995). Risk and Resilience Factors Linked to Problem Behavior among Urban, Culturally Diverse Adolescents. *School Psychology Review*, Volume 27 (3).
- Sugar, M. (1993). *Female Adolescent Development*. Brunner/ Mazel. Inc.
- Tapert, S. F., Aarons, A. G., Sedlar, G. R., Sandra, A. B. (2001). Adolescent Substance Use and Sexual Risk-Taking Behavior. *Journal of Adolescent Health*, Volume 28 (7), P 181.
- Topolski, T. D., Patrik, D. L., Edward, T. C., Huebner, C. E., Connell, F. A., Mount, K. K. (2001). Quality OF life and Health – Risk Behaviors among Adolescents. *Journal of Adolescent Health*, Vol. 29 (6), P 426.
- Valois, R.; McKeown, E.; Garrison, Z.; Vincent, L.; (1995). Correlates of Aggressive and Violent Behaviors among Public High School Adolescent. *Journal of Adolescent Health*, Vol. 19, P 26.

پیوست: جدول ۱ و ۲، تحلیل اطلاعات با استفاده از آزمون من ویتنی
 نتایج بررسی معنی داری تفاوت رفتارهای مخاطره آمیز در دو گروه رفتارهای مخاطره آمیز شدید و خفیف، با تفکیک جنسیت و عملکرد خانواده در جداول زیر آمده است.

جدول ۱- نتایج بررسی معنی داری تفاوت رفتارهای مخاطره آمیز با تفکیک جنسیت - با استفاده از آزمون من وایتنی U

متغیرها	گروه	تعداد	رتبه میانگین	مجموع رتبه‌ها	مقدار U	سطح معنی داری
رفتارهای مخاطره آمیز دختران و پسران	دارای رفتارهای مخاطره آمیز	۱۰	۱۵/۵	۱۵۵	۰	۰/۰۰۱
	فاقد رفتارهای مخاطره آمیز	۱۰	۵/۵	۵۵		
رفتارهای مخاطره آمیز دختران	دارای رفتارهای مخاطره آمیز	۵	۸	۴۰	۰	۰/۰۰۵
	فاقد رفتارهای مخاطره آمیز	۵	۳	۱۵		
رفتارهای مخاطره آمیز پسران	دارای رفتارهای مخاطره آمیز	۵	۸	۴۰	۰	۰/۰۰۹
	فاقد رفتارهای مخاطره آمیز	۵	۳	۱۵		

جدول ۲- تفاوت دو گروه دارا و فاقد رفتارهای مخاطره آمیز در زمینه عملکرد خانواده -
آزمون من وایتنی U

متغیرها	گروه	تعداد	رتبه میانگین	مجموع رتبه‌ها	مقدار U	سطح معنی داری
شیوه کنترل (متقاعد سازی در مقابل مجبور سازی) دختران و پسران	دارای رفتارهای مخاطره آمیز	۱۰	۶/۷۵	۶۷/۵	۱۲/۵	۰/۰۰۳
	فاقد رفتارهای مخاطره آمیز	۱۰	۱۴/۲۵	۱۴۲/۵		
شیوه کنترل (متقاعد سازی در مقابل مجبور سازی) دختران	دارای رفتارهای مخاطره آمیز	۵	۳/۲	۱۶	۱	۰/۰۱
	فاقد رفتارهای مخاطره آمیز	۵	۷/۸	۳۹		
گرمی و پذیرش (نبود سردی و طرد) دختران و پسران	دارای رفتارهای مخاطره آمیز	۱۰	۷	۷۰/۵	۱۵/۵	۰/۰۰۷
	فاقد رفتارهای مخاطره آمیز	۱۰	۱۳/۹	۱۳۹/۵		
گرمی و پذیرش (نبود سردی و طرد) دختران	دارای رفتارهای مخاطره آمیز	۵	۳/۲	۱۶	۱	۰/۰۱۳
	فاقد رفتارهای مخاطره آمیز	۵	۷/۸	۳۹		
ارتباط افراد خانواده (صمیمیت) دختران و پسران	دارای رفتارهای مخاطره آمیز	۱۰	۷	۷۰/۵	۱۵/۵	۰/۰۰۷
	فاقد رفتارهای مخاطره آمیز	۱۰	۱۳/۹	۱۳۹		
ارتباط افراد خانواده (صمیمیت) دختران	دارای رفتارهای مخاطره آمیز	۵	۳/۶	۱۸	۳	۰/۰۳۷
	فاقد رفتارهای مخاطره آمیز	۵	۷/۴	۳۷		
مسئولیت پذیری و همکاری افراد خانواده دختران و پسران	دارای رفتارهای مخاطره آمیز	۱۰	۸	۸۰/۵	۲۵/۵	۰/۰۰۵
	فاقد رفتارهای مخاطره آمیز	۱۰	۱۲/۹	۱۲۹/۵		